

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

УДК 37:929:37.015.31

Оксана Барнич

РОЗВИТОК МОРАЛЬНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО (ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

Проблема розвитку морально-творчого потенціалу особистості учня молодшого шкільного віку є детермінованою викликами сучасного суспільства, яке робить запит на особистість, здатну до нешаблонного вирішення нових проблем та завдань. Таку особистість, яка за рахунок небайдужості, толерантності та емпатійності зможе створювати нові, більш ефективні поведінкові та мовленнєво-комунікативні моделі у процесі взаємодії із членами соціуму. Означені характеристики закладаються в молодшому шкільному віці. Отже, виникає необхідність пошуку адекватних методів для формування та удосконалення морально-творчого потенціалу особистості учня молодшого шкільного віку.

Не менш важливою в початковій школі є проблема зниження читацької активності дітей. Як наслідок – зниження рівня розвитку мовлення, його яскравості, виразності, багатства. Тобто, виникають труднощі і з реалізацією основної мети, визначеної програмою курсу «Літературне читання»: «розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей ознайомлення учнів із дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі» [3, с. 1]. Отже, підвищення інтересу до читання сприятиме підвищенню морально-творчого потенціалу школярів та реалізації його на практиці.

На жаль, рівень складності програм, відсутність мотивації та зацікавленості в читанні, загальний рівень текстових матеріалів, вміщених на сторінках підручників чинить сукупний негативний вплив на читацьку активність. У цьому зв'язку, особливої актуальності набуває використання художньої спадщина українських педагогів як надійного джерела яскравого та виразного образного мовлення. У нашому дослідженні, зокрема, зацентровано увагу на творчій спадщині В. О. Сухомлинського, оскільки вона володіє необхідними характеристиками для реалізації означених освітніх завдань.

Художня спадщина В. О. Сухомлинського є актуальною і для

сучасних дітей, також значний їх відсоток включено до курсу «Літературне читання» (2–4 класи). А його науковий доробок є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Це, зокрема, дисертаційні дослідження А. Аллагулова, М. Базилевич, Н. Басіладзе, Н. Безлюдної, Л. Бондар, М. Дубінки, Л. Заліток, К. Кривошеєнко, Л. Пархети, О. Петренко, Л. Петрук, О. Сараєвої, Н. Тарапаки, Г. Ткаченко, Г. Файзуліної та ін.

Проте проблемі використання художньої спадщини В.О. Сухомлинського, як засобу розвитку морально-творчих здібностей молодших школярів, не приділено достатньої уваги.

Мета та завдання статті:

1. Проаналізувати результати творчих робіт молодших школярів за авторським дидактичним посібником, створеним на матеріалі оповідань В. О. Сухомлинського.

2. Визначити вплив художньої спадщини В. О. Сухомлинського на процес розвитку морально-творчого потенціалу молодших школярів.

3. Здійснити порівняльну характеристику робіт учні Чернігівської ЗОШ I ст. № 25 та Павлівської ЗОШ I–III ст.

Як було визначено раніше, читання є ефективним засобом розвитку як креативного, так і морального аспектів особистості учня молодшого шкільного віку. У цьому зв'язку, нами було розроблено дидактичний посібник. Він складався із оповідань В. О. Сухомлинського різноманітної тематики, оскільки саме вони мають морально-етичне наповнення та виражену актуальність, невідчужу часово-просторовим категоріям. До оповідань нами було складено запитання-завдання, які стимулюють свідоме читання з подальшою реалізацією творчого підходу до прочитаного матеріалу.

Структура посібника передбачала можливість письмової відповіді на визначені запитання, передачі образотворчими засобами враження від прочитаного, оформлення титульної сторінки посібника, що дозволяє поєднувати словотворчість та образотворчість. Сумарний результат роботи є орієнтованим на збагачення та уточнення словникового складу школярів, розвиток морально-творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. В апробації посібника взяли участь 20 школярів – по 10 із Чернігівської ЗОШ № 25 та Павлівської школи.

Оскільки спосіб виявлення почуттів, емоцій, думок та переживань є досить індивідуальним, наш дидактичний посібник містив окремі запитання, які давали можливість дітям ілюстративно зобразити свої враження від прочитаного. Проаналізуємо результати, отримані внаслідок такої роботи.

Оповідання «Тільки живий красивий». Виділимо спочатку спеціфічні роботи: Михайло К. (4-Б кл., с.Павлиш), Марія Д. (4-Д кл., м. Чернігів). Михайло свій малюнок, на якому зображений хлопчик, що тримає сачок (перекреслений) над метеликом, що пурхає над квітами в

полі, супроводив написом: «Діти, бережіть природу!» Це надає малюнку вигляду плаката, демонструє небайдужість, практичне втілення моральності у створенні художнього образу. Автор наступної роботи, Марія Д. зображає оригінальне порівняння – метелик прикріплений до листа паперу (відчутна статика) та метелик, який вільно літає (динаміка), даючи можливість зробити свої висновки. Робота ілюструє усвідомлення трагедії маленького метелика та прагнення показати іншим, до яких наслідків може призвести поведінка, кінцевою метою якої є задоволення власної забаганки. Малюнок є орієнтованим на позитив та пов'язаним як з емпатійним потенціалом, так і з індивідуальним моральним досвідом особистості учня молодшого шкільного віку.

Усі інші роботи учнів Чернігівської школи № 25 типові: метелик над квіткою. Подібні малюнки є і в книгах павлиських учнів, але крім цього, є й інша група малюнків – двоперсонажні – хлопчик, який ловить метелика в полі чи лісі. Отже, творчі здібності виражаються більш активно та яскраво під впливом конкретної ситуації з морально-етичним навантаженням, у нашому випадку носієм такого навантаження та позитивним чинником було оповідання В. Сухомлинського.

Оповідання «Чого синичка плаче?». Ілюстрації, виконані дітьми, вирізняються динамікою, експресією, символічністю. Як-от робота Михайла К. (4-Б кл., с. Павлиш), у якій, щоб показати, що синичка плаче, хлопчик малює сльози, що крапають з очей пташки. Така особливість виконання малюнку пов'язана з глибоким емоційним відгуком дітей на ситуацію, емпатійною реакцією.

Нетипово на це запитання відповідає Ілона Є. (4-А кл., с. Павлиш) (решта учнів виконали роботу практично), дії учениці пояснюються тим, що дівчинка надає перевагу мовленнєвим засобам вираження образів. До комбінування – коментованого малювання – поєднання мовленнєвих та зображувальних засобів під час відповіді на це запитання вдалися як учні Павлиської школи (Юлія С., 4-А кл.) так і школи № 25 (Настя Л., 4-з кл., Юля В., 3-В кл., Валерія Л., 4-Д кл.). Отже, зміст оповідання отримав належну емоційну реакцію та спрямував творчу активність дітей напрямком інтеграції зображувальних та виражальних засобів творчості.

Наступне оповідання «Як носили півника продавати». Із малюнків помітно, що діти вбачають головного героя оповідання в півникові. Для учнів Павлиської школи характерним є зображення кульмінаційного моменту – «звільнення півника», як засобами образотворчого мистецтва, так і словесними:

«Я б намалювала міст через річку. Біля нього лежить бабуся і куняє. Кругом зеленіє травичка, квітнуть квіти, над ними літають барвисті метелики. Біля річки ростуть верби, полощуть свої віти у воді. Біля дороги зеленіють кучеряві клени. А по дорозі біжить півник, якого з корзинки випустив Юрко. Хлопчик задоволено дивиться йому в слід і радісно

посміхається (Ілона Є., 4-А кл., с. Павлиш). Для учнів школи № 25 характерним є зображення півника самого або біля дому. Малюнки супроводжує такий словесний коментар: «Я б намалювала, як Панько клює пшоно» (Інна В., 4-В кл.). Помітним є продовження тенденції до комбінованого вираження вражень від прочитаного, що свідчить про високу емпатійність дітей та бажання максимально передати свої почуття.

Оповідання «Скляний чоловічок». Цікавим є ілюстративний аспект даного твору: в основному, діти зображують скляного чоловічка безвідносно до героя – у вигляді гнома, робота тощо; блакитного, сірого кольору, різнокольорового, але є специфічні роботи, на яких варто зробити акцент. Так, з роботи Юлії К. (3-Г кл., м. Чернігів) видно, що скляного чоловічка вона зображає як власну совість, оскільки намалювала дівчинку. Роботи Юлії С. (4-А кл., с. Павлиш) та Альони Р. (4-А кл., с. Павлиш) демонструють зв'язок скляного чоловічка з головним персонажем – дівчатка малюють двох хлопчиків – одного в кольорі, іншого – «прозорим» (сірим).

Загальні результати аналізу свідчать про неповну сформованість як вольового компонента структури особистості, так і самооцінки, самокритичності, а також про те, що процес проектування ситуації через призму власного індивідуального морального досвіду не є тим, що відбувся. Така реакція є також виправданою у випадку усвідомлення власної моральної недосконалості, але не бажання визнавати цього прилюдно. У кожному разі акт творчості відбувся не без впливу морального компонента.

Оповідання «Як Федько робив уроки». Ілюстративне оформлення робіт з текстом оповідання в основному однопланове – зображення хлопчика, який вчить уроки, або почервонів. Двоперсонажним є словесне малювання: «Намалювала б Федька, як він почервонів і тата, який би дивився на Федькові оцінки» (Юлія С., 4-А кл., с. Павлиш). «Як батько похвалив сина» (Марина Н., 3-Д кл., м. Чернігів). «До цього оповідання я б намалювала Федькову кімнату, в ній стоять стіл і стілець. На столі зошит, підручник, ручка, олівець і лінійка. Коло столу батько гладить сина по голівці» (Ілона Є., 4-А кл., с. Павлиш). Як бачимо, тенденція до словесного малювання є досить стабільною та надає додаткових характеристик зображеному, сприяє уточненню та допомагає уникнути двозначності тлумачення зображеного. У кожному разі, означена тенденція сприяє вираженню творчого потенціалу особистості учня молодшого шкільного віку відповідно до світоглядних орієнтирів та індивідуального морального досвіду дитини.

Ми зупинилися на описі малюнків саме до цих оповідань, оскільки вважаємо їх найбільш оригінальними, наповненими специфічним змістом. У цілому, ілюстративний аспект представлено ширше саме учнями Павлиської школи. Хоча й учні Чернігівської школи № 25 теж оригінально

впорались з цим завданням.

Порівнюючи роботи учнів, маємо відзначити, що помітний вплив на розвиток морально-творчих здібностей павлиських школярів та їх вияв під час практичної діяльності справляють традиції Школи Радості, закладені ще В. Сухомлинським. Ці традиції підтримують і розвивають його однодумці, з метою виховання учнів високоморальними, відкритими до впливів зовнішнього світу, багатими на емоції, толерантними, емпатійними. Сама атмосфера Школи Радості чинить позитивний вплив на розвиток сприйнятливості до краси природи, світоглядних нюансів оточуючих. Потяг до прекрасного, чарівного, до казки виявляється і в оформленні обкладинок книг, їх назвах. Роботи учнів Чернігівської школи № 25 не менш цікаві вже з огляду на те, що школа працює на основі ідей педагогічної парадигми В. Сухомлинського, твори якого є близькими для цих учнів теж. Підтвердженням цього є цікаві та змістовні відповіді, оригінальні ілюстрації. У цілому, В. Сухомлинський очима дітей – це світ цікавих образів, нетипових подій, ситуацій, які потребують детального осмислення, аналізу на основі власного досвіду.

Часова межа між добою, в яку жив і творив видатний вчений-педагог і сьогоденням – це не прірва, а сходинка, яка сприяє морально-творчому росту сучасного підростаючого покоління.

Проаналізувавши результати творчих робіт молодших школярів за авторським дидактичним посібником, створеним на матеріалі оповідань В. О. Сухомлинського, ми визначили вплив художньої спадщини В. О. Сухомлинського на процес розвитку морально-творчого потенціалу молодших школярів. Специфіка цього впливу виражається в активізації як мовленнєво-творчої, так і художньо-творчої діяльності дітей. Основним вектором такої діяльності є емпатійне підґрунтя, опора на індивідуальний моральний досвід дитини та збагачення його за рахунок цікавих сюжетів актуальної тематики. Здійснивши порівняльну характеристику робіт учнів Чернігівської ЗОШ І ст. № 25 та Павлиської ЗОШ І–ІІІ ст., ми відзначили суттєвий вплив Школи Радості та більш близького спілкування сільських дітей з природою на вираження морально-творчого потенціалу, специфіку образності мовлення та емпатійності дітей.

Отже, подібна форма роботи демонструє позитивний вплив художньої спадщини В. О. Сухомлинського на процес розвитку морально-творчого потенціалу молодших школярів та може бути використаною в умовах сучасної початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заліток Л. М. Погляди В. Сухомлинського на місце книжки у виховному процесі школи / Людмила Заліток // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. – Черкаси : [Черкас. держ. ун-т ім. Б. Хмельницького], 2010. – Спецвип., ч. 1. – С. 165–170.

2. Науменко В. О. Літературне читання : Укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навч. укр. мовою : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2014. – 176 с.
3. Савченко О. Я. Літературне читання : програма для загальноосвітніх навчальних закладів (2–4 класи) [Електронний ресурс] / О. Я. Савченко, В. О. Мартиненко, В. О. Науменко, Н. М. Колеснікова, Л. І. Лаптева. – Режим доступу : http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/02_lit_chit.pdf.
4. Сухомлинський В. О. Казки школи під голубим небом / Василь Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1989. – 191 с.
5. Савченко О. Я. Літературне читання: підручник для 2 кл. / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, 2012. – 160 с.
6. Ткаченко Г. М. Слово як засіб духовного збагачення школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / Г. Ткаченко // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 158–159.
7. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди: Для сімей. читання / упоряд. О. В. Сухомлинська ; передм. Д. С. Чередниченка. – К. : Веселка, 1993. – 287 с.